

IRODALOM.

A német háborus irodalomból.*

Előttem van ez a könyv. Tizenkét berlini egyetemi tanárnak tizenkét beszédjét tartalmazza, melyeket augusztus—november hónapokban mondtak a város különböző helyein, nem a művelt osztálynak, hanem a nép legszélesebb rétegeinek. Az egyetemi tanároknak az volt a célja, hogy azt az egységes, magas hangulatot, amely a mozgósítás és a háború első napjaiban a német nép lelkét elfoglalta, megtartsa és lankadni ne engedje a háboru további folyamán sem. Akkor sem, mikor gyász és fájdalom költözik be sok német szívbe, gond és aggodalom minden német hajlékba. Amint *Willamowitz-Moellendorf* kifejti, tüzet akarnak éleszteni magukban, amely ne csak akkor lobbanjon fel, mikor hurrát kiáltanak a kivivott diadalra ; hanem olyan csöndes és állandó parazsat, amely akkor is melegít, mikor rossz hírek jönnek a harctérről, akkor is, mikor súlyos veszteségek és szenvedések környeznek.

Én tanuságot tehetek róla, hogy ezek a beszédek nálam teljesen elérték céljukat. S meg vagyok győződve, hogy e nagyhirű tudósok hallgatósága fölemelt lélekkel, megerősödött bizalommal távozott el e háborus előadásokról. A magam részéről azt ajánlhatom, hogy akinek reménye már-már kialvóban, bizalma ingadoz, vegye kezébe e könyvet s olvassa el e beszédeket. Hitében, reményében megerősödve, lelki erőben meggyarapodva fogja letenni.

Lehet ezekben itt-ott egy-egy kis foltot, egy-egy parányi szépséghibát észrevenni. A magyar embert például kellemetlenül fogja érinteni, hogy a hú szövetségesről szólva mindég csak Ausztriát emlegetik. Magyarország, sajnos, még most is gyakran elsikkad a testvér osztrák mögött. Az is kissé idegenül hat, mikor higgadt, nagymíveltségű, tiszta látású, éles ítéletű egyetemi tanárok az angoloról úgy beszélnek, mint pl. *Kahl*, aki így aposztrofálja e népet : „Békés érzületet hazudik s megtámad bennünket, mikor adott alkalmal bízottra hiszi romlásunkat s a maga jó üzletét. Azt hazudja, hogy a népjog őrző anyala s napról-napra áthágja. Szabadságot hazudik s szövetséget köt a zsarnokkal. Keresztény gondolkodás-módot s világmisztioi hivatást hazudik s a pogányokat ellenünk

* Deutsche Reden in schwerer Zeit. Berlin, 1914.

úszítja. Germán vérnek hazudja magát s a világ minden fajtájából szedi össze ellenünk hadait. Világhatalomnak hazudja magát s védtelen gyarmatokra ront rá. *Mindig hazudik* . . . A lángoló gyűlölethez jó most az égető fájdalom. Mennyi érték van oda! A gazdaságiak, a személyiek pótolhatók, az eszményiek belátható időben nem! A jogos gyűlölet igen mélyen van a szivekben, igen általános. Minden német, a gyermek, a felnőtt, az öreg, a leszámolásra vár, arra sóvárog s csak az lesz a győzelem! S ez a gyűlölet beleveszi magát a lelkekbe s öröklődni fog unokáról unokára.“

Ezeket a szenvedélyes kifakadásokat a háborus hangulat adja szájukra, de igen mélynek és általánosnak kell lennie az elkeseredésnek, hogy így tör útat magának. A többi ellenséget már nem így kezelik. Még némi megvetés nyilvánul a belgák ellen, kiknek frank-tirórködésétől utálattal és undorodással fordulnak el. De a franciát, mint nagymívveltségű, nemes ellenfelet nagyrabecsülik s inkább sajnálják, mint aki fantáziájára bizva magát, vágyait és reményeit valóságnak képzei. Ellenben lenézik az oroszot, aki bután és brutális módon hazudik, mint a barbár s rövidlátóan, mint a gyermek, akit rajta csipnek. Egyetlen negatív erényét ismerik el, a vak, az öntudatlan engedelmességet.

Ha a beszédeknek ezektől a háborus ideg-hullámszövedékből folyó szubjektív vonatkozásaitól eltekintünk, kétségtelen, hogy e nagy időknek olyan okmánya áll előttünk, amely történelmi jelentőségű s amely később majd a kedélyek lecsillapodása után hű tükre lesz az 1914—15. évi német népléleknek.

Ami az olvasónak legelőször feltűnik, az a megrendíthetetlen hit és bizalom a német fegyverek végső diadalában. Ez a hit nem önhittségből, oktalan dölyfből, nem az ellenség erejének lebecsüléséből származik, hanem abból a tudatból és meggyőződésből, hogy az az ügy, amelyért a német nemzet ujjongva sorakozott a zászlók alá, igazságos ügy. Végre is a világon a gonosz csak átmenetileg, ideiglenesen győzhet; a végső diadal az igazságé. Az erkölcsi világrendnek kell uralkodnia ezen az isten-teremtette világon. S így ez a hit és bizalom végső elemzésben az istenhitre, az istenfélelemre, a német nemzet őszinte, igaz vallásos érzésére vezet vissza. A hazafias és vallásos hitnek ez a belső egysége nyilvánul *Gierke* felfogásában, aki úgy látja, hogy a német történelem minden nagy korszakában a hazához való visszatérés egyúttal mindig az istenhez való megtérés volt. S hogy győzzenek, ahhoz nem is kell egyéb, csak az, hogy maradjanak hívek önmagukhoz, tartsanak ki kulturájuknak annál az erkölcsi alapjánál és erejénél, amelynek köszönhetik soha nem sejtett előhaladásukat minden téren 1870 óta s eddigi sikereiket e nagy háború kezdete óta.

Roethe mondja, hogy az okos bizalom saját erejében mindig jó szövetséges társ volt s ennek a bizalomnak birtokában legyőzhetetleneknek érzik és tudják magukat, kiken nem vehetnek győzelmet sem az oroszok, kiket magukkal egyenlő értékűeknek nem

ismernek el, sem az angolok, kik a haza védelmének nagy terhét nem maguk hordják, hanem felfogadott és bőven fizetett zsoldosokra bizzák, sem a franciák, kik egy nagy nemzeti eszme harcosai és védelmezői ugyan, de akiknek testi és szellemi erői az előregedés és elgyengülés kétségtelen jeleit mutatják.

A magyar olvasót nem egyforma mértékben érdeklik e beszédek. Azért arra szorítokozom, hogy azoknak a beszédeknek a gondolatmenetét ismertetem, melyeknek tárgya általános, egyetemes érdekű.

Harnack erről a kérdéstről beszél: *mit nyertünk már s mit kell még nyernünk?* Megnyertük — úgy mond — a mi drága, édes hazánkat. A békében már-már úgy látszott, hogy sokaknak ez csak pusztá szó, pusztá eszme, bármi mással pótolható. Már igen sok volt a civódás, a pártharc, az önzés, a kicsinyeskedés. Mikor aztán a császár kimondotta: nem ismerek többé pártokat, csak németeket: akkor ez a teremtő szó egyszerre odaállította elibénk a hazát. Megnyertük a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget, nem a francia forradalom értelmezésében, hanem ama nagy célnak fogva fel, amelyre törekedni egy népnek, az emberiségnek érdemes. Megnyertük a nagy adakozást, a nagy áldozást, a nagy hitet, a nagy bizalmat, a nagy szeretetet, minden nagy dolog valóságát.

S mit kell még megnyernünk? Azt, hogy amin e hónapokban átmentünk, soha többé ne kelljen átélnünk. Olyan békét, melynek árnyékában gyermekeink és unokáink nyugodtan dolgozhassanak. Ezzel tartozunk halottainknak. Meg kell nyernünk és tartanunk a kitartást és bizalmat végig. Aztán a béke idejében majd több békés érzület, több türelem, több elnézés egymás iránt és semmi osztályszellem többé. Meg kell szünnie annak az embertelen szellemnek, mely előbb a társadalmi állást tekinti s csak azután az embert. Az egyenlő rangú polgártársat kell egymásban látnunk és megbecsülnünk. Ügyelnünk kell, hogy ne legyünk olyan könnyelműen és meggondolás nélkül kaphatók mindenféle pikantériára az életben, olvasmányainkban, a divatban. Mert a győzelmet — tessék csak oda figyelni erre az utolsó akkordra — nem a 42-es Krupp-ágyuk vívják ki, hanem az erkölcsi erő s az önként magára vett tudatos szigorú fegyelem. Ebben a felfogásban mindnyájan találkozunk a háborus szónokok. Ezt nem lehet elég gyakran és elég nyomatékkal hangsúlyoznunk.

Maradandó becsű, amit *Lasson* a német jellemről és míveltségről mond. Amint a német kulturát az általános európai, mondhatnók: emberi kultúra középpontjába állítja, az a német nemzeti öntudat büszke manifesztációja. Ő nem szerénykedik. Büszkén kimondja, hogy ők képviselik a legmagasabb kulturát. Ebben van erejük, ebben áll önérzetük teljessége.

De miben van a német szellem sajátossága? Erre felel egy néhány valóban praegnans, tiszta vonással. Első sorban a tárgyak, dolgok és a személy bizonyos bensőséges, elmélyülő viszonyában.

Ezzel függ össze az igazság szeretete. Mérsékelt temperamentum, amely a képzelet és értelem összhangját eredményezi, amit a francia szellem oly hátrányosan nélkülöz. További vonásai a német jellemnek a szabály, a szorgalom, kitartás, körültekintés, megfontolás, hűség, odaadás, önkéntes engedelmesség, az eskü szentsége, a fegyelem, rend, őszinteség, megvesztegethetetlenség, az igazságosság szelleme, a férfi és nő között való viszony tisztasága s a lélek mélyén az a benső, igazi, vallásos hangulat, mellyel az életet kedvelő, derült optimizmus jár karöltve. Ebben a vidám hitben gyökerezik a német akaratereje, kitartása és fáradhatatlansága nagy és nemes célok felé való törekvésében, munkás szorgalma egészen a kimerülésig; aprólékos gond és lelkiismeretesség a vállalt kötelességek teljesítésében, körültekintő ovatosság a gyűjtött tapasztalatok szakadatlan értékesítésében. Az akarat e szilárdságának és komolyságának támogatására jó iskolázott értelme és az elmélkedés. Minden gondolatot, minden elvet rendszerré épít ki, mindent az utolsó okra vezet vissza. Másutt megelégednek egy ötlettel, egy apercuvel, részletek összegyűjtésével. Németországban minden rendszerré épül. A leszámazástan Angliában egyes megfigyelések sorozata maradt, Németországban egész rendszerré lett. A szociáldemokrácia másutt csak egyes követelményeket támasztott, itt világnézetté, a társadalmi viszonyok átalakulásának általános elméletévé fejlődött.

A német módszeresen jár el, fáradságosan küzdi ki eredményeit. Azért bizonyos nehézkesség, bizonyos formátlanság jellemzi eljárását, kifejezéseit. Elegancia, könnyűség, átlátszóság gyakran még elsőrangú művekben is hiányzik. De ezért aztán kárpótol az a mélyre, a dolog velejére hatoló betekintés, mely a tárgy teljes ismeretét nyújtja. A német tanulékony, tudnivágyó. Minden érdeklis legfőképpen, ami idegen. Nem jogtalanul vetnek szemére bizonyos külföldieskedést. De eme hátrányának meg jó oldala a német kulturának az az egyetemes vonása, mely elfogadja a jót, bárhonnan jó az. „Németország a fordítók tulajdonképeni hazája.“ Németül a világ minden nemzetének és korának legnagyobb gondolkozóit és költőit olvasni lehet. Még nem régen bizonyos gúnnyal beszéltek a németről, mint a költők és gondolkozók nemzetéről, mint álmodozókról, akik egy ábrándvilág regioiban kalandoznak s a földi világ reális dolgait másoknak átengedik. Közben azonban megmutatták, hogy a való világban is egészen jól érzik magukat, a természettudományok, technika, ipar csodálatos előhaladást tett s azóta többé már nem szeretetreméltók, hanem rettegett és gyűlölt, kényelmetlen versenytársak, azóta megszűntek kulturnép lenni. A németek — ellenségeik szerint — veszélyeztetik a kulturát s ezt és a szabadságot akarják ők a világnak visszaadni. „Minő rettenetes hazugság ez, kiált fel *Lasson*. Versenyezzetek a német népis-kolai tanítóval, a német gimn. tanárral, a német egyetemi professzorral!“

Csak néhány halvány vonásban, vázlatosan adhattam *Lasson* fejtegetései nyomán a német jellem és műveltség alapvonásait. A finom részletezéseknek és elemzéseknek szükségképen el kellett maradniuk. De ebből is látszik, mennyi szép, nemes és fenkölt marása van a német jellemnek, melynek alappillére a tiszta erkölcsi erő. Csupa irigylésre és utánzásra méltó tulajdonság s nekünk sok értékes jellembeli tulajdonságunk mellett is minden okunk megvan, hogy ezeket elérendő ideálul magunk elé tűzzük s megvalósításukért kitartóan munkálkodjunk.

Gierke a háború és kultúra egymáshoz való viszonyáról, egymásra gyakorolt hatásáról mond el sok tanulságos dolgot. A háború nemcsak rombol, hanem épít is, értékeket nemcsak megsemmisít, hanem termel is. Mindíg elseper mindent, ami belsőben romlott s megérett a pusztulásra; de új és gazdagabb életre keltett mindent, ami belsőleg egészséges s érdemes az életre és megmaradásra. Az 1870. háború minden borzalma és áldozata mellett is az isteni kegyelem ajándéka volt. Mert „mi volnánk most e nélkül?”

Ennek köszönhetjük szétszakíthatatlan egységünket, Elsass-Lotharingiát, az európai kontinensen elfoglalt helyzetünket, legyőzhetetlen néphadseregünket, flottánkat, gyarmatainkat, szövetségünket „osztrák” testvérünkkel, köz- és magánjogunk nemzeti és szociális szellemű megújítását, hallatlan gazdasági föllendülésünket. A német technika eddig nem sejtett győzelmeket aratott. Közlekedési berendezéseink, iparunk, kereskedelmünk páratlanul áll a világon. A népesség száma milliókkal, a nemzeti vagyon milliárdokkal növekedett.

De vajjon a belső eredmények? A nemzet belső egysége, lelki összhangja? Itt már aggasztó tünetek mutatkoztak. A mind élesebb pártharcok már-már az összetartozás tudatát veszélyezteték. A különböző pártok és osztályok eszményei és törekvései már-már minden vonást nélkülöztek. Nagy tömegek idegenültek el az államtól, a szociáldemokrácia ellenségesen állott szembe vele s már nyílt harcot üzent neki. A nemzeti érzés megfakult, elerőtlenedett. Elharapózott a külföldieskedés, kezdtük bámulni az idegent, megvetni dicső történelmi hagyományainkat. Valami sekélyes kozmopolita szellem jelentkezett s a vörös internationale kacérkodni kezdett azzal a gondolattal, hogy a nemzeti korlátokat döntögesse.

És az erkölcsi erők? A sokat magasztalt német ideáлизmus pusztá frázissá lett. Matriális világ- és életfelfogás mind szélesebb köröket hódított meg. Túlságosan kezdték becsülni az anyagi javakat s ennek nyomán felburjánzott a kereső osztályok önzése, kapzsisága, a vagyonosok dölyfe, a vagyontalanok irigysége. A frivol-ságnak és érzékiségnek jelei kezdtek mutatkozni, a nemek közötti érintkezés erkölcsi alapja meglazult. Az erkölcsi világrend hite ingadozott. Kezdték megtagadni a vallást, az istent, lármásan követelték az egyháztól való elszakadást. Szóval nem csupán képzelt veszélyek voltak, melyek belső egységünket, nemzeti erőnket és erkölcsi szellemünket fenyegették.

Most a háború első szelére minden megváltozott. Ezért mondá, hogy az isteni gondviselés kényszerítette rájuk ezt az élethalálharcot. A meghasonlás, a pártharcok, a kicsinyes önzés, a hazafiatlan magatartás, mintha a szél fújta volna el, egyszerre eltűntek. Az egyén az egész tagjául érezte magát, elfeledkezett egyéni javáról e gondolatban: a haza van veszélyben. Sohasem érezte magát egy nép annyira egynek az állammal. Eltűnt a társadalmi rendek és osztályok között való különbség. Ujjongva sorakozott a német ifjúság a zászlók alá, mert lelke mélyén megvolt győződve, hogy ez a harc igazságos ügyért indul s a végleges győzelem az övék lesz. „Mi győzni akarunk és fogunk is és ha hívek maradunk magunkhoz, olyan teljes győzelmet aratunk, amely Európa sorsát kezünkbe adja.“ A túlsúly a német birodalomé lesz szoros egysülésben Ausztria-Magyarországgal, melyet a sok közösen ontott vér az eddiginél is szorosabbra fűz. Az nem kétséges, hogy német kultúra fogja széthinteni sűgarait Európán s a szövetséges állam saját kulturájának nélkülözhetetlen kiegészítője lesz, mely nélkül kiaszna, elszegényedne. S ha eddig voltak Ausztria-Magyarországban itt-ott francia velleitások, ezután eltűnnek, mert észre fogják venni a fiatal, friss német kultúra fölényét az öregedő francia kultúra felett. Ezt a megifjodó német kulturát egyedül csak az erkölcsi erő tarthatja fenn a magaslaton. Mert a német kultúra lényegében erkölcsi kultúra. Ha erkölcsi tisztaságát elveszti, megszűnt németnek lenni. Ez a német kultúra alapja. S a német jellem sajátos vonásai? A nemzedékről-nemzedékre átöröklött hűség. A szigorú kötelességérzet. Az életfelfogás komolysága. Az őszinte egyenesség, igazságosság, jogosság. A félelmet nem ismerő bátorság. És mindenekfelett az isteni gondviselésbe, az élet magasabb céljába vetett mély, vallásos hit.

Még csak *Deissmann* beszédjét vázolom, kinek témája: *a háború és a vallás*. Nem az elméleti teológus témája ez, mert érzi a probléma súlyát, melyet e két fogalom szembeállításával képvisel. Hiszen a vallás örökké lángoló protestálás a háború ellen s a háború szégyennel teljes csődje a vallásnak. A hadi cikkely és a Miatyánk két áthidalhatatlanul különböző világ. Teljes tisztelettel fogadja e felfogást s lelke legmélyén valahol maga is ilyen gondolatokat ápol. De most, midőn a föld reng lábai alatt s vulkáni erők gyűrköznek körülte, gyakorlatilag fogja fel e kérdést, mint kikerülhetetlen élményt. S így a háború hatását pozitív és negatív irányban igen jelentőségeknek mondja. A háború lerombolta a nemzetközi keresztény testvériség érzését. Az egyénre is sok esetben, mint vallásos katasztrófa hatott. A harctéren is rombol, mert ősi, vad és féket nem ismerő ösztönöket szabadít fel.

De pozitív hatásai erősebbek. Az a vulkáni erő, amely a vallásos életnek sok forrását bedugta, viszont számos új forrását nyitotta meg. A háború elején a lelkek vallásos felemelkedése úgy áradt el az országban, mint egy áldásos tavaszi fuvalom. Az özvegyi

fátylak alatt megvívott titkos győzelmeket a néma imádság áhítata biztosította. A felekezeti korlátok jelentősége csökkent, a teológiai pártok harca megszűnt.

De ez a vallásos föllendülés salakot is hozott magával. A háború mozgósította a vallás póttartalékát, a babonát is, ami szintén egyik tünetmája a vallásos érzés élénkségének. Most is ismétlődött, mint annyiszor a történelemben, hogy a nemzetek nagy háborus rázkódtatásai többnyire a vallási érzés föllendülésével járnak. Ez az értelme annak a régi mondásnak: a szükség imádkozni tanít.

De tartalmilag is befolyásolta a háború a vallást. Izzó ércet dobott bele, hősiessé, heroikus vonást, mikor megteremtette a *nemzeti, a német istent*. Hát az bizonyos, hogy ez alsóbb rangú isten, amint a teológiákon tanítjuk is. De rontott-e ezzel a valláson? az a kérdés. Nem, ez nem lesúlyedés egy alacsonyabb állapotba, hanem felemelkedés az istenhez. A történelem tanúsága szerint a vallás e heroizálása mindig magaslat.

Hát a vallás ad-e, adott-e valamit a háborúnak? A vallásos ember mély fájdalommal kénytelen megállapítani, hogy nem űzte el, nem akadályozta meg a háborút. De lényegének erőit adta oda. A szeretet és a segítség nagy munkáját nyitotta meg otthon és a harcmezőn, állami, egyházi és társadalmi szervezetekben, katonai és polgári, férfiúi és női vezetés mellett a kereszt szimbóluma alatt.

Fölvetődött a kérdés: vajjon a kereszténység e kor követelményeihez elégséges erőforrás-e? A szeretet, a türelem, az engedékenység vallása elég kemény-e, hogy fegyver legyen oly korban, melyben elsáncolt milliók és páncélos csatahajók vívnak egymással? Ez a kérdés jogosult, ha a kereszténységet annak az elpuhult sentimentális vallásnak nézzük, aminőnek Nietzsche. De az új szövetség vallása a szélsőségek vallása, a legkülönfélébb bizonyosságok és impulzusok komplexuma, melynek gazdagságát egyetlen formulába még senkinek sem sikerült egybefoglalni. Szelid és bátor, gyermeki és férfias tűr és harcol, áld és haragszik. A régi proféták és zoltáriró heroikus vallásától sohasem tudott teljesen megszabadulni s ezért maga is hősi jellegű. Az egész személyiséget kívánja, életünk feláldozását, háborus szolgálatot: martirok vallása, melyet a hitvallók vére szentelt meg. Kűzd, mindig harcol egy szebb, egy szentebb jövőért, száll mindig előre, feljebb az örökkévalóság felé kiterjesztett szárnyakkal.

A francia követ Londonban egy lakomán szintén állást foglalt a háború és a vallás problémájában s azt mondta, hogy e háború mutatta meg első ízben a világnak, „hogy ú. n. tudósok és profeszszorok a barbárság vallását predikálják.“ *Deissmann* úgy véli, hogy amit ma oda át barbárságnak neveznek, azt a történelem majd egykor ősi erőnek fogja mondani. Az *erő vallása* ez, ami a fizikai és lelki erők e leghatalmasabb mozgósítása korszakában, amilyent a világ eddig nem látott, megnyilatkozik s mi áldjuk a sorsot, hogy minket látó szemekkel és dobogó szívvel beleállított ily erők áradatába. g. k.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az iskola és a háború. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő rendeletet adta ki az összes állami iskolák vezetőségének:

A most folyó és a történelemben páratlanul álló nagy küzdelem közepette minden érzésünket, gondolatunkat a hónapok óta dúló világháború eseményei töltik be. E sokszor megrendítő események tanulságai, az erkölcsi értékeknek kimeríthetetlen kincsébányáját rejtik magukban, melyek gondosan felhasználva, megbecsülhetetlen anyagot szolgáltathatnak nemzedékek hosszú sorának, tisztultabb és emelkedettebb gondolkodásmódban való fejlődéséhez.

Ezért törekednünk kell, hogy e rendkívüli idők jelentőségét, a nemzet letéteményeseivel, tanulóifjúságunkkal felismertessük s kitörölhetetlenül emlékezetükbe véssessük.

Hirdessük nekik nemzetünknek e háborúban kifejtett erényeit, hirdessük hadseregünk dicső tetteit, s részben ezáltal is rójjuk le hálánkat mindazok iránt, akik életüket és vérüket áldozták hazánkért.

Az ifjúság hivatott nevelőinek egyik legszebb kötelessége, kellően méltatni a háborúnak mindazon magasztos mozzanatait, amelyek különösen alkalmasak, hogy az ifjúság fogékony lelkében, a hazáért minden áldozatra kész lelkesedést maradandóan ápolják.

Elvárom tehát az összes állami iskolák tanerőitől, hogy az ifjúsággal az iskolaév végén, a növendékek szellemi fejlettsége fokához mért előadás keretében, megismertetik e háború kiváló horderejét és azokat a kötelességeket, amelyekkel a haza és a trón iránt a hazának minden hű fia tartozik.

Azok a gondolatok és érzések, melyeknek a rendelet oly szerencsésen kifejezést ad, mindnyájunk lelkében élnek s nem lehet kétséges, hogy élénk visszhangra találunk minden jó magyar érzésű tanító lelkében. Valóban helyes, hogy a hála, az emlékezés és kegyelet érzéseit a mindenre fogékony fiatal keblekben akarja fölbreszteni, ápolni és kifejleszteni. Olyan ünnepe lesz ez az iskolának, melyről minden gyermek áldott impulzusokkal fog eltávozni.

A nem állami tanárok nyugdíjintézete. A tanároknak febr. 28-ig kellett nyilatkozniok, hogy a régi vagy az új nyugdíjtörvényt kívánják-e magukra nézve elfogadni. Minthogy a tanárok közül sokan hadi szolgálatot teljesítenek s nincsenek abban a helyzetben, hogy a nyilatkozatot megtehessek, a közoktatási miniszter a határidőt a katonai szolgálatot teljesítő tanárok részére meghosszabbította.